

Gabija Bankauskaitė¹

Vilniaus universitetas

Kauno fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas: gabija.bankauskaite@knf.vu.lt

Moksliniai interesai: modernybė, modernistiniai kultūriniai-literatūriniai diskursai, XX a. lietuvių literatūra, tarpukario Lietuvos spauda ir reklama

Justina Andriukevičiūtė²

Vilniaus universitetas

Kauno fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas: justinandriukeviciute@gmail.com

Moksliniai interesai: traumos literatūra, XX a. lietuvių literatūra

**Kultūrinė trauma Balio Sruogos romane
„Dievų miškas“**

Straipsnyje analizuojama kultūrinė trauma memuariniame Balio Sruogos (1896–1947) romane „Dievų miškas“ (1957). Apie nacių okupacijos represijas ir jų sukeltas kultūrinės traumas lietuvių literatūroje rašyta mažai. Taigi problema aktuali, nes kultūrinių traumų įveikimas neįmanomas be jų apmąstymo ir diskusijos. Tikrovės ir literatūros ryšį, teksto ir konteksto susidūrimą padeda atskleisti naujojo istorizmo idėjos. Straipsnyje apibrėžiama kultūrinės traumos sąvoka, išskiriami jos padariniai, aptariamas kultūrinės traumos istorinis kontekstas, aiškinamasi, kaip kultūrinė trauma atsiskleidžia literatūroje. Tiriama, kaip trauminiai įvykiai keičia vertybes, aptariamas pasakojimas, jo stilius, pasakotojo pozicija bei gilinamasi į

¹ **Gabija Bankauskaitė** – Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Kalbų, literatūros ir vertimo studijų instituto profesorė, vyriausioji mokslo darbuotoja. Moksliniai tyrimai apima įvairias modernios literatūros teorijas, kritikos, poetikos, estetikos ir interpretacijos sritis, Pirmosios Lietuvos Respublikos periodiką ir reklamą, lietuvių kalbos ir literatūros didaktiką, oratorystės meną. Tyrimų rezultatai išdėstyti moksliniuose žurnaluose, skelbtuose straipsniuose Lietuvoje ir užsienyje, monografijoje *Balys Sruoga – tarp tradicijos ir modernumo* (2007), mokomosiose knygoose, mokslo studijoje.

² **Justina Andriukevičiūtė** – Vilniaus universiteto Kauno fakultete studijavo lietuvių filologiją ir reklamą ir įgijo filologijos bakalauro kvalifikacinį laipsnį. Vėliau baigė lietuvių literatūros magistrantūros studijas Vilniaus universitete ir įgijo filologijos magistro kvalifikacinį laipsnį.

veikėjo tapatumo problemą. Trauminės patirties kalba tampa ironiškas romano pasakojimas, padedantis išvengti jauštumo, leidžiantis šiek tiek atsitraukti nuo asmeninės patirties, perteikti didesnio masto tragediją. Trauminės patirties pasakojime itin svarbi praeitis. Romanas bei prisiminimai apie rašytoją atskleidžia svarbų veikėjo tapatumo ženklą – kultūrą. Romanas liudija ne tik patirtą asmeninę, bet ir visos lietuvių tautos kultūrinę traumą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: trauma, kultūra, romanas, Balys Sruoga.

Sudėtingi Lietuvos istorijos vingiai formavo tautos vertybes, kultūrą, identitetą, charakterį, neaplenkė ir literatūros. Tiek skaitydami istorinius romanus ar prisiminimus, tiek kūrinius, kurie atrodo gerokai nutolę nuo realybės, vienoje ar kitoje kūrinio vietoje sugebame prisiliesti prie tikrovės. Tas prisilietimas ar, tiksliau, pajutimas, kad tai tikra, dažnai yra labai svarbi detalė, kuria rašytojas ir sugeba paveikti skaitytoją. Esama tekstų, kurie paveikia itin skaudžiai. Tokius skaudžius prisilietimus galima sieti su kultūrine trauma, kuri perduodama iš kartos į kartą. Trauminė literatūra tampa kultūrinės traumos tarpininku tarp skirtingų kartų. Rašytojas užrašo patirtį, skaitytojo pareiga – ją apmąstyti. Itin skaudžiu tikrovės perteikimu pasižymi Balio Sruogos kūrinys *Dievų miškas*. Šis atsiminimų romanas sulaukė nemažai dėmesio ne tik iš literatūros tyrinėtojų, bet ir iš istorikų, kultūros bei sociologijos mokslininkų. Tai viena lietuvių skaitytojų labiausiai vertinamų knygų.

Įvadas

Kultūrinė trauma paveikia žmonių vertybes, tapatumą, pasaulėžiūrą, emocinius ir socialinius ryšius. Ji svarbi ne tik tiems, kurie patyrė traumuojančius įvykius, bet ir vėlesnėms kartoms, o kultūrinių traumų įveikimas neįmanomas be jų apmąstymo ir diskusijos. Nacių represijos ir jų sukelta kultūrinė trauma itin domisi sociologai bei kultūrologai. Tačiau apie jos poveikį mūsų kultūrai lietuvių literatūroje rašyta dar nepakankamai. Traumos aspektu yra analizuoti Ričardo Gavelio ir Antano Škėmos (Čičelis 2010: 85–100), Romualdo Granausko ir Ramūno Klimo (Mykolaitytė 2017: 89–103), Rūtos Šepetys (Žindžiuviene 2013: 688–695) kūriniai. Balio Sruogos kūryba mokslininkų apžvelgta plačiai ir įvairiais aspektais, tačiau kultūrinės traumos tema juose tirta labai nedaug (Gūtmane 2015: 161–176). Straipsnyje siekiama atskleisti, kokie traumuojančios įvykiai vaizduojami romane (išleistas 1957 m., analizuojamas 2015 m. leidimas), kokią įtaką jie daro veikėjų vertybių kaitai, kaip trauminė patirtis keičia pasakojimo stilių bei struktūrą, kaip atskleidžiamas veikėjo tapatumas.

Metodologinis darbo pagrindas – naujojo istorizmo ir kultūrinės traumos tyrimų sąsajos. Naujasis istorizmas kultūrinę traumą literatūroje leidžia tirti išeinant iš už teksto ribų, todėl analizuojant romaną pasitelkiami ir rašytojui artimų žmonių atsiminimai, publikuoti knygoje *Balys Didysis: atsiminimai apie Balį Sruogą* (Balys Didysis 1997) ir *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose* (Balys Sruoga 1996), taip pat B. Sruogos laišakai, rašyti iš Štuthofio (publikuoti minėtose atsiminimų knygoje). Tai, kad naujieji istoristai į tekstą žvelgia kaip į

kultūros ženklą, suteikia galimybę romanuose ieškoti trauminės patirties pėdsakų. Toks šių skirtingų analizės būdų suliejimas galimas dėl naujojo istorizmo atvirumo kitoms mokslo sritims bei panašios tikrovės, literatūros, vaizduotės, kalbos ir kultūros traktuotės.

Teksto ir konteksto sąsaja

Naujieji istoristai siekia surasti ryšį tarp grožinių ir negrožinių tekstų, šių tekstų sąlyčio tašku laikoma tikrovė, kuri jiems svarbi kaip erdvė, iš kurios į tekstą perkeliama kultūra, patirtis, gyvenimas. Negrožiniai tekstai naujųjų istoristų tyrimuose įgauna daugiau galios. Jie naudojami ne kaip instrumentai, padedantys paaiškinti grožinį tekstą, bet kaip lygiaverčiai analizės objektai. Tyrėjams itin svarbu apsvaistinti tikrovę, kurią išgyveno grožinio teksto autorius, o dar svarbiau – pastebėti, kaip ji perkeliama į grožinį tekstą:

Mes taip pat norėjome pasinaudoti trumpais pasakojimais, kad glaustai atskleistume, kaip išgyventos patirties elementai patenka į literatūrą, kaip yra užrašomos kasdienybės tvarkos ir kūnai. Ir priešingai, mes norėjome glaustai atskleisti būdus, kuriais grožinė literatūra – poezija, drama ir proza – ima veikti kasdieniniame pasaulyje, nes vyrai ir moterys nuolatos pasijunta šneką literatūros kalba ne tik viešų pasirodymų metu, bet ir pačiomis intymiausiomis bei aistringiausiomis savo gyvenimo akimirkomis. (Greenblat 2011: 242).

Tyrėjai neapsiriboja grožinio teksto ribomis, kad atrastų ryšius, kurie gali paaiškinti ne tik patį tekstą, bet ir visą kultūrą. S. Greenblatas pastebi, kad tokia analizė sėkminga, nes vietoj siekimo atskleisti kūrinio šaltinius gilinamasi į simbolius ir kitus kultūros bei tikrovės ženklus. Nors naujųjų istoristų analizėse literatūra „susitinka“ su tikrove, tačiau suvokiama, kad literatūra negali atspindėti tikrovės, bet imituoja išgyventą patirtį ir taip padeda žmonėms „<...> suprasti savo egzistenciją ir dalintis ja su kitais.“ (Ten pat: 252). Taigi naujųjų istoristų analizė nėra tikrovės rekonstravimo priemonė, tačiau ji leidžia pajusti tai, kas yra už teksto – patirties, kultūros, gyvenimo nuotrupas. Kitas svarbus aspektas tas, kad kontekstas pats tampa kultūros tekstu. Siekiama atskleisti šių komponentų ryšį – tiek istorija, tiek literatūra tiriamos lygiagrečiai, mėginant parodyti, kaip skirtingos sritys susitinka, aiškina ir papildo viena kitą.

Istorinių ir grožinių tekstų suartėjimas grindžiamas fikcija. Pasak S. Greenblatto, „abu yra fikcijos, t. y. sukurti dalykai, abu yra suformuoti iš vaizduotės ir turimų pasakojimo bei aprašymo resursų – visa tai leido suartinti juos.“ (2011: 242). Tačiau šiuo atveju tyrėjui svarbesnė ne priežastis, kodėl tekstas ir kontekstas siejamas, bet tai, kaip tai daroma. Taigi pati literatūra įgauna galią aiškinti istoriją ir kultūrą, užsimezga abipusis ryšys, skatinantis aiškintis ne tik tai, kaip literatūrą veikia kontekstas, bet ir atvirkštinį veiksma: „Literatūra yra ir veikiama socialinio konteksto, bet ir jį savitai veikianti.“ (Speičytė 2006: 266). Taip kontekstas literatūros analizėje įgauna daugiau galios, o pasitelkus jį, ne tik atskleidžiamos literatūroje slypinčios reikšmės, bet ir aiškinama kultūra bei istorija.

Kultūrinė trauma

Pirmiausia trauma domėjosi ir ją tyrinėjo gydytojai bei psichologai, vėliau ji pateko į sociologų akiratį, o šiuo metu, kai vis didesnis dėmesys skiriamas tarpdalykinėms grožinės literatūros studijoms, ji pakliuvo ir į literatūrologijos tyrimų lauką. Pasak D. Gailienės, „psichologine trauma buvo pavadinti nefiziniai socialiniai ir psichologiniai sužeidimai, atsirandantys dėl stiprių psichologinių sukrėtimų.“ (2015: 11). Tiriant psichologines traumas centre atsiduria asmenybė. Tačiau daugialypiai traumas tyrimai sukūrė savitą diskursą, kurio pareikalavo istorinės aplinkybės ir tai, kaip jos paveikė žmones, visuomenes, kultūras.³ A. Mykolaitytės, atsiremiančios į šios srities sociologus (Alexander et al. 2004: 10), manymu, kultūrinės traumas šaltiniais laikomi tik tie įvykiai, kurie svarbūs ne tik individui, bet ir visuomenei, grupei žmonių, kuri išgyveno trauminę patirtį: „<...> ne bet koks trauminis išgyvenimas gali būti vadinamas kultūrine trauma, o tik toks, kuris susijęs su kultūrine krize, paliečiančia visuomenės identitetą.“ (2016: 45). Kultūrinę traumą visuomenei gali sukelti bet kokia radikali krizė: okupacija, priverstinė migracija, masinės žudynės, religinė reformacija, pralaimėtas karas, kt. Kuo didesnė žmonių grupė, tuo pasekmės labiau jaučiamos. Istoriniai faktai apie Štuthofą, su represijomis susidūrusių žmonių skaičius, dokumentuose užfiksuotos žiaurios patirtys bei jų poveikis Lietuvos gyventojams, neabejotinai, traumą leidžia vadinti kultūrine.⁴

Vienas iš trauminės literatūros tikslų yra „formuoti kultūrinę atmintį per asmeninį kontekstą.“ (Žindžiuvienė 2013: 689). Taigi traumą patyrusiems rašytojams svarbu ją užfiksuoti ir perteikti kitiems. Taip padidinamas trauminės patirties aktualumas, atgaivinamos diskusijos ir užpildomos spragos pažeistame kultūriniame sluoksnyje. Tai padeda kovoti su traumų padariniais ir atkurti traumotųjų tapatumą. Kultūrinę traumą ir grožinę literatūrą sieja skausmingi žmonių pasakojimai, biografijos, atsiminimai. Apie trauminės patirtis kalbėti nelengva, sudėtinga perteikti tai, kas nepapasakojama ar nesuvokiama (Whitehead 2004: 4), o įprastinės sąvokos ir pasakojimo būdai ne visada tinka skausmingai patirčiai nusakyti (Šutinienė 2008: 127). Literatūra gali kalbėti apie tai, apie ką prabilti sudėtinga kasdienybėje. Tiksliai traumas reprezentacija galima tik atkuriant tikrus įvykius (Žindžiuvienė 2013: 690). Grožinė literatūra neįpareigoja sakyti tiesą, tačiau būtent ši aplinkybė ir sukuria paradoksą, nes leidžia tai padaryti. Pasak Van der Kolk ir Van der Hart, „<...> trauminiai atsiminimai yra skausmingos patirties dalis, transformuota į grožinės literatūros kalbą.“ (1995: 176). Kaip teigia I. Žindžiuvienė, romano autorius, išgyvenęs trauminę patirtį, įprastai sutampa su pasakojimo veikėju ir perteikdamas asmeninę trauminę patirtį, atstovauja grupei žmonių, patyrusių kolektyvinę traumą, o tokia grožinė literatūra per asmeninį kontekstą formuoja kultūrinę atmintį (2013: 689–690).

³ Apie termino raidą žr. *Trauma: Exploration in Memory* 1995, Vickroy 2002, Whitehead 2004, Schwab 2010.

⁴ Kaip teigia A. Bubnys, „iš viso nacių okupacijos metais buvo nužudyta 250 tūkst. Lietuvos gyventojų, dar apie 30 tūkst. kalėjo koncentracijos stovyklose. <...> į policinius ir karinius dalinius buvo paimta apie 30 tūkst. Lietuvos gyventojų, o prievartiniais darbams į reichą išvežta apie 60 tūkst. žmonių.“ (1998: 501–502). Štuthofas istoriniuose šaltiniuose minimas kaip „labiausiai Lietuvoje išgarsėjusi vokiečių koncentracijos stovykla“, nes čia „1943 m. buvo įkalinti 46 žymūs Lietuvos inteligentai“ (Ten pat: 287).

Kultūrinės traumos apraiškas padeda atskleisti išdėstomi faktai, pasakojimo būdas, aiškinimasis, su kuo tapatinasi veikėjas (trauminių įvykių patyrėjas), kaip skiriasi jo tapatybės suvokimas prieš trauminius įvykius ir po jų (plg. Šutinienė 2008: 127–128). Svarbu atskleisti veikėjo savęs vertinimą, atkreipti dėmesį į tai, kam jis save priskiria ar atvirkščiai – su kuo supriešina. Taip traumos analizė grožinėje kūryboje tarnauja ne tik kultūrai ar padeda išvengti naujų prasmių literatūroje, bet ir papildo istoriją.

Traumuojantys įvykiai ir vertybių perversmas

Kultūrinė trauma suniveliuoja vertybes. Traumos pasekmėje įvyksta vertybių perversmas – tai, kas anksčiau atrodė amoralu, nenormalu, neįprasta, tampa kasdienybe. Lagerio kalinių gyvenimo sąlygos žmogų priversdavo pasijusti gyvuliu, mirtis grėsė kiekviename žingsnyje. Nuolatinis nepriteklius užgoždavo dvasinius poreikius, esminiais poreikiais tapdavo tie, kurie svarbūs norint išlikti. Tokias gyvenimo sąlygas galima vadinti trauminėmis, nes jos keičia žmogaus prioritetus, vertybes bei pasaulėžiūrą.

Romano *Dievų miškas* skyriuje „Lageriška mityba“ pasakojama apie negausų maistą, prastą jo kokybę, bado patirtį: „Valgai, būdavo, žmogus, o taip norisi vėmti. <...> Reikia valgyti, reikia... Reikia kaip nors gyvybę palaikyti. Daugiau gi nėra ko!“ „Visa bėda tik tai, kad nebuvo ko virti. Ničnieko. Niekas nieko nebeturėjo.“ (Sruoga 2015: 274, 408). Nors romane vengiama dažnų skundų, sunkumų apmąstymo ir jų vertinimo, prisiminimai iš Štuthofio apie rašytoją išduoda tai, kad nors jis iš paskutiniųjų stengėsi atsiriboti nuo kasdinių rūpesčių, vis dėlto būta momentų, kai fiziniai dalykai tapdavo svarbiausi. Kartą paklaustas likimo draugo, apie ką galvoja, Sruoga atsakė: „Nei apie šeimą, nei juo labiau apie kūrybą negalvoju. Svajoju, kaip gera būtų suvalgyti duonos kąsnį.“ (*Balys Didysis* 1997: 291). Romane aprašomos panašios svajonės: „Vos sudedi akis – taip ir slenka pro šalį auksinė karieta. Auksinė karieta, šešiais žirgais pakinkyta. <...> Kažkodėl duona man vis auksinėje karietoje vaidenosi kaip graži puošni ponija, – karalienė.“ (Sruoga 2015: 275). Taigi maisto vertė lageryje – nenuginčijama, kadangi vienas svarbiausių siekių trauminėmis sąlygomis – išlikti, tad maistas tampa aukštesne vertybe, nei įprastomis sąlygomis svarbesni dvasiniai dalykai.

Koncentracijos stovykloje kaliniai buvo verčiami sunkiai dirbti. Egzistuojami tokiomis žeminančiomis sąlygomis, žmonės greitai keitėsi:

Po tokios darbo dienos grįžęs į baraką su kruvinomis, sutinusiomis kojomis, su sudaužytomis pečiais, nugara, šonais, šlaunimis, su pervarginta širdimi, su svaigstančia galva, alkanas išspraudęs silkių pavyzdžiu į utėlyną, veikia imi žmogus suprasti, iš kur ir kaip atsiranda lagery nesialoma klipatų komanda... (Sruoga 2015: 94).

Maždaug po dviejų savaitių mes buvome į inteligentus jau visiškai nebepanašūs. Aš su savo ūgiu 1,90 m nuo 96 kilogramų svorio nuvažiauvau iki 67 kilogramų. Kiti iš mūsų jau vaikščiojo su praskeltomis galvomis, sutinusiomis blauzdomis, žaizdotomis šlaunimis, nuo

mušimų pamėlynavusia nugara, nuolat spingsinčiomis nuo antausių ausimis, suraižytais veidais. Kojos visų buvo žaizdotos, kruvinos. Retas kuris vaikščiojo be pakeltos temperatūros.

Buvome jau išgyvenę katorgininkai, utėlių nugrauzti ir išmokę keiktis ne blogiau už senąją gvardiją. (Ten pat: 98).

Po kiek laiko B. Sruoga buvo perkeltas į kitą bloką, kiek pagerėjo jo gyvenimo ir darbo sąlygos, tai suteikė viltį išgyventi. Švarūs skalbiniai, galimybė nusiprausti po šiltu vandeniu, lova, skirta vienam žmogui, – dalykai, lageryje suteikiantys gyvenimui naujos kokybės: „Gyvenimas čia, palyginti su Vaciaus bloku, buvo tikras rojus.“ (Ten pat: 153).

Kitu trauminiu aspektu galima laikyti žiaurumą. Romane susiduriama tiek su fiziniu, tiek su psichologiniu smurtu – nuolatiniais įžeidinėjimais, žeminančiais nurodymais. Detaliai aprašomi žiaurūs prižiūrėtojai, smurtas, emocijos. Skriaudėjai vaizduojami besimėgaujantys kalinių kankinimu:

Vienam delnu per ausį, kitam kumščiu į pasmakrę, trečiam – batu į pilvą, ketvirtam – lazda... <...> (Sruoga 2015: 40).

Ei jūs, šiokie ir tokie, keturkojų ir dvikojų maitų vaikai, driskiai ir suskiai ir dar kitoki. <...> Ei jūs, visų kalių vaikai, <...> šunų išjodos <...> (Ten pat: 28–29).

Kartais kalinius jisai paversdavo driežais, – liepdavo pilvu šliaužti per kiemą. Kartais – varlėmis: reikėdavo šokinėti. Kartais – fakyrtais: reikėdavo ant vienos kojos tupėti. (Ten pat: 101).

Selonkė su dideliu pasitenkinimu užnėrė jam kilpą. Selonkė triumfavo. Selonkės snukis blizgėjo kaip jo odinis apsiaustas. (Ten pat: 263).

Įvairiais viršininkais ir prižiūrėtojais galėjo tapti lagerio kaliniai, pasižymintys žiaurumu, taip buvo kurstoma neapykanta tarp kalinių. Norint budelių hierarchijoje užimti aukštesnę poziciją, reikėjo turėti tam tikrų „talentų“, t. y. jau patirtų traumų, kurios išprovokavo atitinkamus polinkius. Konclageriuose buvo įprasta, kad vadovauja stipresni ir žiauresni, o protingi bei išsilavinę jiems paklūsta. Tokią tvarką taip pat galima sieti su vertybių perversmu. Gyvenant tokioje tikrovėje smurtas tampa kasdieniu reiškiniu:

Tasai Sauter <...> Vokietijoje jau buvo septyniolika kartų teistas ir baustas už vaikų kankinimą. Už tokius darbus buvo jis ir į lagerį uždarytas, o lagerio vyresnybė padarė jį mūsų viršininku darbo metui. (Sruoga 2015: 92).

Tam ir koncentracijos lageris buvo, kad kraujas iš galvos varvėtų. Varva – ir viskas. Didelis čia daiktas? (Ten pat: 47).

Jum mušimas atrodo kažkoks bausis veiksmas, žmogaus vertybę žeminąs dalykas. Mum, vokiečiam, mušimas yra pats paprasčiausias reiškinys. Jis yra įėjęs į mūsų kūną ir kraują. Tai yra mum būtinas elementas visoje mūsų auklėjimo sistemoje. (Ten pat: 134).

Nužmoginimo faktas – vienas svarbiausių romane: „Nuolatinis badas, mušimas, sunkus ilgas darbas, nebuvimas poilsio naktį, parazitai, tvankus dvokiantis oras vėliau ar anksčiau turi padaryti savo, net jeigu šiaip kokia nelaimė neatsitiks ar netikėtai kas neužmuš. Šitokioje atmosferoje bręsta ta savaiminga žiauri lagerio gyventojų psichika.“ (Sruoga 2015: 338). Nuasmeninimas prasidėdavo vos tik kaliniams atvykus į stovyklą: „B. Sruoga su vilniškių grupe buvo atvežtas kiek vėliau. Mes, kauniečiai, jau buvome praėję nužmoginimo procesą: nurengti, „išmaudyti“, aprenkti kalinių rūbais, nuskustomis, su vadinamuoju „utėlių taku“ galvomis.“ (Mečys Mackevičius; *Balys Sruoga* 1996: 360). Kalinius skyrė tik numeris, kuris taip pat reiškė žmogaus sudaiktinimą: „Kalinys buvo anapus įstatymų. Jis jokių teisių neturėjo. Joks teisingumas jo negynė. Jis reiškė mažiau negu bet kuris daiktas, inventorius knygosė įrašytas.“ (Sruoga 2015: 13).

Svarbi kultūrinės traumos priežastis – buvimas arti mirties. Romane labai vaizdžiai ir sugestyviai vaizduojama veikėjų mirties baimė, tampanti esmine išlikimo sąlyga ir verčianti žmogų paminti vertybes. Vos tik atvykę į stovyklą, B. Sruoga ir jo likimo draugai buvo verčiami nešti lavonus: „Ką gi, einame tų numirėlių žiūrėti. Brrr... Vis dėlto! Kaip gi čia dabar. Poetas, lyrikas – ir lavonus tampyk!“ (Sruoga 2015: 74). Nors romane labai retai reiškiamos kūrėjo emocijos, šiuo atveju jos aprašomos labai vaizdžiai: „Vis dėlto kažkokios rakštys po dūšių braido, šitokiu būdu paliekant sėdinčius ir mirksinčius numirėlius.“ (Ten pat: 76). Buvimas arti mirties itin veikė rašytoją: „Lagery Sruogos sveikata buvo labai menka, jis būdavo nervingas, skaudžiai išgyvendavo žiaurumus, kartais verkdamas. Syki mudviem teko nešti čia pat užmušto kalinio lavoną, tas jį labai sunkiai paveikė.“ (Jonas Šernas; *Balys Sruoga* 1996: 369). Mirdavo ne tam tikru numeriu pažymėti kaliniai, bet žmonės ir draugai. Tokia kasdienė akistata su mirtimi skatino ir kalinių mirties baimę: „<...> kiekvieną valandą laukėme mirties bausmės, ir dujų kameros šmėkla buvo baisesnė negu katorginiai darbai bei nuolatiniai mušimai.“ (*Balys Didysis* 1997: 291).

Trauminės patirtys keičia žmogaus pasaulėvaizdį. Nuolat patiriama mirties baimė tapo norma ir kalinius skatino išlikti bet kokia kaina, paminti visas ligtelines vertybes:

Žmogus, patekęs į žvėrišką aplinką, išsilaikymo instinkto spiriamas, nė pats nepajungta, kaip įsitraukia į žvėriškumo siaubą <...> Jo aukštesnieji jausmai tarytum atšimpa. Jis jau nebejaučia priemonių šlykštybės, – jis tiktai nori gyventi. Nuskriausi artimą, atimsi jam paskutinį duonos kąsnį, pastūmėsi jį į giltinės glėbį, bet gal pats išliksi gyvas! Šitas kelias, ši psichinė padėtis lageryje yra tarytum normali <...> Sunku saikas besurasti, sunku beatskirti, kas yra tikrai apsigynimo priemonė, kas – artimo žalojimas. (Sruoga 2015: 338).

Negalėjimas nieko pakeisti, išėties nebuvimas, neišvengiamumas dar labiau sustiprina trauminės patirtis. Rezignacija juntama jau pačioje romano pradžioje. O žiaurių lagerio įvykių aprašymai dažnai užbaigiami frazėmis, alsuojančiomis bejėgiškumu:

O svarbiausia – Dievų miško geografinė padėtis buvo tokia, kad spygliuotosios pastogės gyventojai negalėjo ir svajoti apie pasišalinimą iš lagerinės viešnagės. <...> Bėglis, ištrū-

kęs iš Dievų miško, kur link jisai nukryptų, vis tiek patektų į vandenį ar į policijos glėbį. (Sruoga 2015: 7).

Bet ką tu žmogus padarysi dabar? (Ten pat: 76).

Nors daugelyje laiškų B. Sruoga stengiasi raminti, padrašinti ir paguosti savo artimuosius, bet ir čia neišvengia rezignacijos: „Nebetikiu teisingumu ir išmintimi, tikiu tik lemtimi.“ (Samulionis 1986: 355). Žmogaus jaučiasi neįgalus, todėlbelieka pasikliauti likimu arba sužvėrėti pačiam: „<...> Toni Fabro patarė mum suvesti sąžinės apyskaitą, savo dvasioje likviduoti praeitį, inteligento buitį, ir pradėti visiškai naują nežinomą nemanomą bandito gyvenimą.“ (Sruoga 2015: 66).

Pasakojimas kaip kultūrinės traumos ženklas

Kultūrinę traumą gali išduoti ne tik romanuose nupasakoti žiaurumai, bet ir pasakojimo būdas. Pasakotojo pozicija, jo tonas bei pasakojimo kompozicija leidžia pastebėti nutylėtus momentus – tai, apie ką sunku kalbėti išgyvenusiems trauminės patirtis. Tokią jauseną patvirtina ir B. Sruogos likimo draugų nenoras kalbėti apie patirtis: „Lageris. Bjaurus daiktas tas lageris. Neklausinėkit manęs geriau. Sruoga rašo apie lagerį. Galėsit paskaityt.“ (Vladas Jurgutis; *Balys Didysis* 1997: 305), „Artimiesiems aš vengdavau pasakoti apie konclagerį. Atrodė, nepatikės, suabejos, pagalvos, kad persūda, tirština spalvas.“ (Pranas Žukas; Ten pat: 311).

Lagerio patirtis – ne tik per daug skaudi ir žiauri, kad būtų galima papasakoti ją kasdienine kalba. Žmonėms, to nepatyrusiems, tai gali pasirodyti neįtikėtina. Kita vertus, aukos jaučia poreikį skaudžias patirtis išviešinti, tačiau rasti tinkamą kalbą trauminei patirčiai perteikti – sudėtinga, ji turėtų būti specifinė tiek literatūros, tiek kasdienės kalbos atžvilgiu.

Bene didžiausiu romano *Dievų miškas* išskirtinumu laikomas autoriaus sugebėjimas į žiaurius įvykius žvelgti su pašaipą ir kartu detalai, kone dokumentiškai. Reda Pabarčienė pastebi, kad Balys Sruoga pasirenka memuarams nebūdingą pasakojimo būdą – groteską: toks pasirinkimas „signalizuoja ne tik apie poeto ir literatūros profesoriaus patirtą kultūrinį šoką, bet taip pat ir apie klasikinio tragedinio diskurso krachą, jo nepajėgumą adekvačiai perteikti kalinio patirtį.“ (2005: 87). Jau pačioje knygos pradžioje B. Sruoga pamini, kad lageryje vykstantys dalykai nesuvokiami tiems, kuriems jame neteko būti. Manytina, kad būtent todėl buvo pasirinktas toks neįprastas pasakojimo būdas, ne tik atspindintis Štuthofio tikrovę, bet ir įtikinantis skaitytoją:

Šita sūri didžiojo rašytojo šypsenėlė „Dievų miške“ – užtikrintas raktas į skaitytojo širdį. (Pranas Žukas; *Balys Didysis* 1997: 311).

Ši knyga jam [B. Sruogai – aut. past.] – ne tik liudytojo žodis ir žuvusių draugų kančios įamžinimas, bet ir savotiškas atsiveikinimas su netolima praeitimi, psichologinis išsivadvimas iš jos gniaužtų, o kartu bandymas surasti save, savo vietą ir prasmę naujoje aplinkoje. (Samulionis 1986: 344).

Ironiško romano pasakotojo, pergyvenusio kultūrinę traumą, pasirinkimas sietinas su rašytojo mėginimu atsiriboti nuo skaudžių emocijų. Romane taip pat užsimenama apie mėginimus nuslėpti emocijas. A. Samulionis pastebi, kad romane B. Sruoga „beveik niekur nepraveria vidinių išgyvenimų <...> Šiurpiausi Štuthof'o gyvenimo epizodai aprašomi santūriai, lakoniškai, be sentimentų.“ (1986: 378). Panašų vertinimą išsako ir rašytojo likimo draugas Fiodoras Soprunovas: „<...> knygoje jis niekur nešaukia, joje niekur nėra isterijos. Sruoga kalba šiek tiek gėdydamasis savojo skausmo, slėpdamas jį po drovia šypsena. Į viską jis žvelgia tarsi iš aukščiau, iš toliau, iš istorinės perspektyvos.“ (*Balys Didysis* 1997: 339). Po humoro kauke B. Sruoga romane slepia ir savo jautrumą. Tą patvirtina kitoks jo laišku tonas, kartu kalėjusieji. Nuslėptas jautrumas – tai ne tik romane pasirinkta pozicija, bet ir lagerio tikrovės atspindys. Humoras padėjo išgyventi lagerio žiaurumus.⁵ Tai, kad pašaipumas buvo būdingas ne tik romano pasakotojui, bet ir pačiam B. Sruogai lageryje, išduoda kitų kalinių prisiminimai: „Poetas sielvartavo dėl tokio žmonių išniekinimo, pašiepdamo maniakus – hitlerininkus.“ (Ten pat: 312). Viena vertus, romano pasakotojas, viską perteikdamas su ironija, slepiasi po kauke dėl „nenoro draskyti dar skaudžias praeities žaizdas“ (Samulionis 1986: 379), kita vertus, tai lagerio kasdienybės dalis, padedanti išlikti ir padrašinanti kitus. Toks rašymo stilius – itin aktualus. Tekste faktai išskyla aukščiau įvykių refleksijos. Jeigu pasakotojas ir išsako savo požiūrį į lagerio gyvenimą, tai tik tais klausimais, kurie aktualūs ne jam asmeniškai, bet platesnei žmonių grupei. Taigi pasakotojo poziciją galima vertinti kaip mėginimą ignoruoti savo asmeninę psichologinę traumą siekiant atskleisti kultūrinę tautos ar net visos Europos traumą:

Sava kančia ir nelaimė B. Sruogai nebuvo vienintelis ir tuo labiau esminis dalykas, kalbant apie Štuthofą. Jam, rašytojui, humanistui, buvo kur kas svarbiau suvokti matytų ir išgyventų baisių mastą, pobūdį ir priežastis, atskleisti esmę fašizmo, kuris jam pirmiausia buvo visiškas žmogiškumo paniekimas, atsisakymas nuo tūkstantmečių žmonių kultūros ir etikos normų. (Samulionis 1986: 379).

Kitos apsaugos priemonės, padedančios išlikti, yra vaizduotė, prisiminimai, dvasios, kūrybinis pasaulis. Pasak D. Gailienės, vaizduotė „padeda keliauti į praeitį, susitikti su mylimais žmonėmis, išgyventi gražiausius buvusio gyvenimo epizodus.“ (2008: 186). B. Sruogos romane pasakojimas laiko prasme vientisas, nesigrežiojama į praeitį, viskas vyksta tik dabartyje, tačiau tiek iš jo draugų pasakojimų, tiek iš laišku artimiesiems aiškėja, kad rašytoją dažnai gelbėdavo „buvimas kitoje realybėje“ – prisiminimuose, praeityje,

⁵ A. Mykolaitytė, analizavusi A. Barono romano *Lieptai ir bedugnės* pasakojimo būdą, bruožą, susiejo jį su traumine atmintimi bei palygino su romano *Dievų miškas* rašymo specifika. Pastebima, kad ironija pasakojime randasi tada, kai svarstoma apie dvasinių vertybių žlugimą, kai kuriami kontrastai. Tai vertinama kaip gynimosi priemonė, leidžianti atsiriboti ir demaskuoti: „Siekiamo užrašyti tai, ką būtų galima pavadinti traumine atmintimi: vergiška būtis, žiauri aplinka, nuolatinis susidūrimas su mirtimi. Tokiai patirčiai perteikti rašytojas renkasi ironišką toną, kuris šiek tiek primena B. Sruogos *Dievų miško* sarkazmą: abiejų rašytojų ironija ir sarkazmas atskleidžia, kad neįmanoma įprastai kalbėti apie išgyventus dalykus, – karo metų prisiminimai nesileidžia lengvai įvardijami.“ (Mykolaitytė 2015: 15).

kūrybos pasaulyje. Šie svarbūs dalykai neatsispindi romano pasakojime. Dvasinio pasaulio ignoravimą galima sieti su tuo, kad B. Sruogai tai labiau asmeninė, o ne bendra kultūrinė patirtis. Jis savo dvasinį pasaulį norėjo atskirti nuo lagerio, kuriame „<...> dingsta visa tai, ką žmonės vadina sąžine, humanišku, artimo meile“ (Sruoga 2015: 339). Taip romanas tampa tarpininku tarp trauminės patirties ir žmonių, kuriems neteko jos išgyventi.

Tapatumo problema

Tapatumo pažeidimas yra laikomas vienu svarbiausių traumos padarinių. Sociokultūrinės traumos tyrėjai pastebi, kad galimi dvejopi padariniai: „<...> viena vertus, bendrijos ryšys suardomas ir visuomenė dezintegruojasi, kita vertus, traumos padeda formuoti socialiniams ryšiams.“ (Šutinienė 2002: 58). Okupuodami kraštą ar šalį, vykdydami įvairias represijas, užgrobėjai pirmiausia nusitaiko į krašto inteligentiją, kuri palaiko tautos dvasią, saugo kultūrinės, istorines ir dvasines vertybes, kelia žmonių sąmoningumą bei padeda tautai susitelkti. Ši okupantų taktika liudija, kad didesnė grėsmė užgrobėjams gali būti ne fizinė žmogaus stiprybė, bet bendra tautai dvasia ir kultūra. B. Sruoga nuo pat pirmos okupacijos dienos suvokė didžiulį pavojų kultūrai ir stengėsi telkti tautiečius: „– Suartėkime! Mes naują gyvenimą pradėjome... Mes turime suprasti savo dalią... Kur bebūtume, jauskimės kaip broliai...“ (*Balys Didysis* 1997: 321). Rašytojas suvokė, kad tokiomis sąlygomis tautinis tapatumas, jo išsaugojimas ir perdavimas kitiems yra vienintelis dalykas, galintis išgelbėti kultūrinės lietuvių tautos vertybes bei įkvėpti lagerio kalinius nepasiduoti. Kultūra – svarbiausias žmogiškojo humanistinio tapatumo ženklas rašytojui:

– Ne sumenkėti, o sutvirtėti turi čia mūsų dvasia. Lyg geležis, praėjusi ugnį, ji turi būti gryna, skaisti ir tvirta. Išgyvenę blogio velnišką didybę, pajauskime tiesos, grožio gėrybę. Po stovyklos kančios pakilkime naujais žmonėmis ir bent krislelį šių pergyvenimų parneškime laisvėn, savo tėvynėn. <...> Kurkime ir raškime, gera darančiais aitvarais tapkime. (*Balys Didysis* 1997: 322).

Tradicijų ir kultūrinių vertybių kaip tam tikros žmonių grupės tapatumo ženklą romane liudija vienas jautriausių pasakojimų apie Velykas. Šventės ir jų simboliai primena tautos bei šeimos tradicijas. Dėl šios priežasties mažas suvalgytas kiaušinio gabalėlis pažadina lagerio kalinių jautrumą bei ilgesį.

<...> padovanojo mum visiem vieną kiaušinį, – kad vardas tojo lenkelio būtų palaimintas per amžius!

Ir mes dabar kaip visi gyvieji žmonės švenčiame Velykas! <...> Vyriausias iš mūsų tarpo drebančiom rankom iš susijaudinimo paėmė tą kiaušinėlį, padalino kiekvienam po plonučiuką gabalėlį, apsiašarodamas palaimino kiekvieną iš mūsų.

Simbolis – simboliu, bet vis dėlto simbolis kartais esti daug galingesnis už pačią pasiūčiausią tikrovę!

Tą dieną pietų mes jau nebenorėjome. Buvome sotūs tuo kiaušinio gabalėliu, – ir dar kaip sotūs!

Galimas daiktas, pasotino mus ir tyliai paslapčiomis prarytos ašaros, gal dar ir slapti prisiminimai – Tėvynės, tėvų, brolių, seserų, šeimų <...>. (Sruoga 2015: 101).

B. Sruogai svarbu atskleisti ne tik kultūros, tradicijų bei simbolių svarbą kaliniams, bet ir nupasakoti, kaip lageryje išniekinant religines ir šventines tradicijas mėginta pažeisti žmonių tapatumą: „1942 metais buvo kaliniam paskelbta: kas nori kalėdinių mišių pasiklaudyti, tegu išsirikiuoja kieme aštuntą valandą vakaro. Išsirikiavo beveik visi lagerio katalikai. Aštuntą valandą vakaro išsirikiavę, jie turėjo išstovėti šaltyje iki aštuntos valandos ryto – tuo kalėdinės mišios ir pasibaigė.“ (Sruoga 2015: 225). Dar ryškiau romane atskleidžiamas mirties išniekinimas. Mirtis ir laidojimo tradicijos glaudžiai susiję su kultūra, o lageryje ne tik nebuvo įmanoma palaidoti žmonių pagal visas tradicijas, bet buvo tyčiojamosi iš mirusiųjų ir mirties kaip svarbios tautos kultūros dalies:

Mirtis nustoja savo kilnaus tragizmo elemento. <...> Numirėlius visai kaip malkas sukrauna malkų sandėliuke, mediniame, esančiame netoli liginės. <...> Netelpančius guldo ant žemės šalia liginės. (Ten pat: 339–340).

Naujokas, pirmą kartą savo gyvenime išvydęs klipatų komandą, lyg proto nustoja. Ne mirties jam baisu – baisu šito išniekinto žmogaus vaizdo. Ir ne tik žmogaus – baisu šito išniekinto, subjauroto, sudergto mirties vaizdo. (Ten pat: 91).

Kultūrinės traumos pasekmėje ieškoma ryšio su išgyvenančiais tą patį. D. Gailienė, analizuodama trauminę patirtį Štuthofio koncentracijos stovykloje, yra pastebėjusi, kad į klausimą, kas padėjo išverti, dažniausiai būdavo atsakoma, kad kitų žmonių parama (plg. 2008: 190). Taigi trauma ne tik ardo socialinius ryšius, bet ir juos formuoja. Romane pasakojama apie žmonių klasifikacijas pagal: tautybę (lietuviai, latviai, lenkai, žydai ir kt), padarytą „nusikaltimą“ (dvasininkai, policiniai kaliniai, karo belaisviai, nusikaltėliai iš profesijos, politiniai kaliniai ir kt.), pasaulėžiūrą (bibelforšeriai), sveikatą (klipatos) ir kt. Rašytojas savo pasakojimą konstruoja išskirdamas šias grupes bei bendrai jas apibūdinamas: „Kaliniai savo tarpe ėdėsi, bet kiekvienas kas sau. Nebuvo susigrupavę pagal trikampių spalvą ar tautybę. Žaliasai su raudonuoju galėjo gražiai sugyventi, lygiai kaip bibelforšeris su homoseksualistu. Taip pat ir tautybės, kaip tokios, savo tarpe nesiriejo.“ (Sruoga 2015: 241).

Bene daugiausiai romane kalbama apie lenkus, kurių lageryje visada buvo gausiausia. Nors ir pešdavosi su jais, tačiau turėjo ir nuoširdžiausių draugų, vertino žmogiškuoju požiūriu. Bendros istorijos vingiai, dažnai kiršinantys abi tautas, lageryje turėjo būti pamiršti: „<...> Ne laikas ešą skaičiuoti, kas kam kiek bloga buvo padaręs, bet ešą būtinausias reikalas, kad vieni kitiem padėtumėm.“ (Ten pat: 79). Kultūrinės traumos sąlygomis istoriniai skauduliai praranda prasnę, kai visi patenka į vienodai sudėtingą situaciją, iš kurios išeiti gyviems įmanoma tik vienas kitam padedant: „Kaminskis rūpinosi mumis kiek galėdamas visą laiką. Ilgainiui mes ir jam jau galėjome padėti – gyvenom broliškai.“ (Ten pat: 80).

Draugiški santykiai užsimezga ir su danais: „Danai Stutthofe savo daniška kilme nesididžiavo, eidami vergo pareigas <...> Danus visi gerbė ir mylėjo.“ (Ten pat: 238–239). Jie atsilygindavo lietuviams pasidalindami iš Raudonojo Kryžiaus gautu maistu. Tokia tarpusavio pagalba lageryje buvo itin vertinama: „Kai kurie danai mūsų bloke jautėsi kaip pas artimiausius gimines.“ (Ten pat: 239).

Kiek kitaip atsiliepiama apie latvius, pabrėžiamas jų išdidumas, neigiamai vertinamas atsirbojimas: „Iš dvidešimt penkių lageryje gyvenusių tautų nė viena latvių nemėgo.“ (Ten pat: 237), „Latviai iš pat pradžios lageryje laikėsi labai išdidžiai, didžiavosi savo latviška kilme. Laikėsi visuomet būreliais savo tarpe, stengėsi net latviškas darbo komandas sudarinėti.“ (Ten pat: 236). Tačiau B. Sruogai žmonių skirstymas pagal vertybes buvo svarbesnis, nei skirstymas pagal tautybę: „Buvo su mumis Rygos universiteto profesorius <...> Visuomet geros nuotaikos, mielo būdo, protingas vyras. Labai geras kolega.“ (Ten pat: 417).

Žmogiškasis artimas ryšys formuojasi ne tik tarp veikėjo ir kitų kalinių, bet ir su jų artimaisiais, – visų, kuriuos kaip nors paliečia koncentracijos lagerio patirtis:

Baisiai mieli ir geri mum buvo kašubų žmonės. Ir suprantama!

Kiekviena jų šeima turėjo Stutthofe mažiausiai po vieną žmogų, kitos – daug daugiau. <...> Kašubai atjautė mūsų vargą, mes jiems tarytum jų artimuosius atstojome.“ (Ten pat: 386).

Žmogus, kuris išgyvena tokią pačią ar panašią kultūrinę traumą, yra pajėgesnis suvokti kito žmogaus sunkumus, todėl gali nuoširdžiai atjausti, paguosti bei padėti. Taigi lageryje santykiai buvo kuriami pagal tai, kiek žmoguje dar likę humaniškumo. Visi turėjo bendrą priešę mirtį, todėl tarpusavio pagalba buvo gyvybiškai svarbi. Romane perteikiama, kaip kultūrinės traumos akivaizdoje, kai esi atskirtas nuo artimųjų, mezgasi nauji ryšiai, kaip santykiai su kitataučiais likimo draugais įgauna ypatingos reikšmės, kaip dėl trauminių patirčių panašumo tampa galimas santykis su visiškai svetimais žmonėmis.

Išvados

Literatūra atkuria kultūrinę traumą, o kultūrinė atmintis padeda suvokti ar atkurti žmogaus tapatumą. Traumuojančiais romano *Dievų miškas* veiksniais žmogui galima laikyti sudėtingas gyvenimo sąlygas, fizinį ir psichologinį smurtą, mirties baimę. To neišvengiamybė skatina žmogaus bejėgystę. Šie veiksniai laikytini kultūrinės traumos priežastimi, nes jie keičia žmogaus vertybes ir pasaulėvaizdį. Siekiant išlikti, įvyksta vertybių niveliacija, fiziniai poreikiai užgožia dvasinius. Siekdamas perteikti itin neįprastus, skaudžius potyrius, autorius sąmoningai pasirenka ironišką poziciją – taip jis perteikia tautos tragediją, kultūrinę traumą, palikdamas savo asmeninius išgyvenimus nuošalyje. Tekstas tampa tarpininku tarp išgyvenusiųjų nacių represijas ir jaunesnių kartų, padeda atsakyti į klausimą, kas esame bei formuoja lietuvių tapatumą. Itin reikšmingas tautos identiteto ženklas – kultūra. Tradicijos, šventės, simboliai padeda lagerio kaliniui išlaikyti asmeninį ir grupės tapatumą traumos sąlygomis. Traumines patirtis taip pat padeda formuoti naujoms asmenų grupėms, tarp jų užsimezga artimi emociniai ir socialiniai ryšiai. Taip romane perteikiama ne tik patirta asmeninė, bet ir visos lietuvių tautos kultūrinė trauma.

Literatūra

- ALEXANDER, J. C., EYERMAN, R., GIESEN, B., SMELSER, N. J., SZTOMPKA, P., 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Balys Didysis* 1997. – *Balys Didysis: atsiminimai apie Balį Sruogą*. Sud. R. Pabarčienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balys Sruoga* 1996. – *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*. Sud. V. Sruogienė. Vilnius: Regnum fondas.
- BUBNYS, A., 1998. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- ČIČELIS, R., 2010. Trauminis subjektas Ričardo Gavelio „Vilniaus pokeryje“ ir Antano Škėmos „Baltoje drobulėje“. *Teksto slėpiniai*, 13, 85–100.
- GAILIENĖ, D., 2008. *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Kaunas: Tyto alba.
- GAILIENĖ, D., 2015. *Gyvenimas po lūžio: kultūrinių traumų psichologiniai padariniai*. Vilnius: Eugrimas.
- GREENBLATT, S., 2011. Tikrovės palytėjimas. In: *XX amžiaus literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, II d. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 231–260.
- GŪTMANE, Z., 2015. Traumas reprezentėšanas iespējas: Baļa Sroga atmiņu grāmata “Dievu mežsun” Aleksandra Solženicina stāsts “Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē” salīdzinošā skatījumā [Possibilities of representing trauma: memoirs by Balis Sroga “Forest of gods” And story by Aleksandr Solzhenicyn “One day in the life of Ivan Denisovich” in comparative view]. In: *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: rakstu krājums*, 20, 161–176.
- MYKOLAITYTĒ, A., 2015. Aloyzo Barono romanas „Lieptai ir bedugnės” – karo belaisvio užrašai. *Žiemgala*, 1, 12–16. Prieiga: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20151/aloyzo-barono-romanas-lieptai-ir-bedugnes-karo-belaisvio-uzrasai> [Žiūr. 2018 05 26].
- MYKOLAITYTĒ, A., 2016. Trauminė sovietmečio atmintis šiuolaikinėje lietuvių literatūroje. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, 4, 2, 44–53. Prieiga: <http://www.sovijus.lt/wordpress/wp-content/uploads/2017/01/44-53-Mykolaityte.pdf> [Žiūr. 2018 05 26].
- MYKOLAITYTĒ, A., 2017. Kultūrinės traumos atšvaitai Romualdo Granausko romane „Duburys“ ir Ramūno Klimo romane „Maskvos laikas“. *Colloquia*, 38, 89–103. Prieiga: http://www.lti.lt/failai/Colloquia38_internetui-89-103.pdf [Žiūr. 2018 05 26].
- PABARČIENĖ, R., 2005. Pašaipusis Balio Sruogos diskursas. *Teksto slėpiniai*, 8, 80–87.
- SAMULIONIS, A., 1986. *Balys Sruoga*. Vilnius: Vaga.
- SCHWAB, G., 2010. *Haunting Legacies: Violent Histories and Transgenerational Trauma*. New York: Columbia University Press.
- SPEIČYTĒ, B., 2006. Naujasis istorizmas. In: *XX amžiaus literatūros teorijos*. Sud. A. Jurgutienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 258–283.
- SRUOGA, B., 2015. *Dievų miškas. Memuarai*. Vilnius: Baltos lankos.
- ŠUTINIENĖ, I., 2002. Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas. *Filosofija, sociologija*, 1, 57–62.
- ŠUTINIENĖ, I., 2008. Sovietinių represijų atminties reikšmės lietuvių autobiografijose. *Genocidas ir rezistencija*, 2 (24), 127–134. Prieiga: <http://genocid.lt/centras/lt/1199/a/> [Žiūr. 2018 03 15].
- Trauma: Exploration in Memory* 1995. Ed. C. Caruth. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- VAN DER KOLK, B. A., VAN DER HART, O., 1995. The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma. In: *Trauma. Explorations in Memory*. Ed. C. Caruth. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 158–182.
- VICKROY, L., 2002. *Trauma and Survival in Contemporary Fiction*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- WHITEHEAD, A., 2004. *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ŽINDŽIUVIENĖ, I., 2013. Traumos romanas: kolektyvinė trauma literatūroje. *Žmogus kalbos erdvėje*, 7, 688–695.

Gabija Bankauskaitė

Vilnius University, Lithuania

Scientific research: Modernity, modernist cultural-literary discourses, Lithuanian literature of 20th century, press and advertising of interwar Lithuanian periodicals**Justina Andriukevičiūtė**

Vilnius University, Lithuania

Scientific research: Trauma literature, Lithuanian literature of 20th c.**Cultural Trauma in the Novel “Forest of Gods” by Balys Sruoga**

Summary

The object of this research is cultural trauma. The signs of the cultural trauma are sought in the novel *Dievų miškas* (*Forest of Gods*, 1957) by Balys Sruoga (1896–1947). The repressions of Nazis and cultural trauma that they caused is a new subject that did not get enough attention in the field of literature. Importance of this research is based on the idea that it is impossible to overcome the cultural trauma without consideration and discussion. The article defines the relation between text and context on the basis of the ideas of new historicism. The analysis is intended to reveal what traumatic events are represented in the novel and how the identity of the person reveals in the one, and how traumatic experience changes story style and structure.

Analysis of the novel reveals that the characters face difficult living conditions, physical and psychological violence, and the constant fear of death; these things cause change of values. The irony was noticed in the novel. An ironic story becomes a language of traumatic experience that helps to avoid a sensitive story, disassociate from personal experience, and tell the tragedy of a nation. One must emphasize that in the story of traumatic experience flashbacks get very important. Finally, analysis reveals that in the novel by B. Sruoga the most important sign of identity is culture.

KEYWORDS: Trauma, Culture, Novel, Balys Sruoga.

Gabija Bankauskaitė is a professor and Senior Researcher of Vilnius University, Kaunas Faculty, Institute of Languages, Literature and Translation Studies. Her scientific research includes a range of modern literary theory, criticism, poetics, aesthetics and interpretation, the First Lithuanian Republic's press and advertising, general pedagogy and didactics of the Lithuanian language and literature, and the art of speaking as well. The results of the research are set out in the articles published in scientific journals in Lithuania and abroad, in the monograph entitled *Balys Sruoga – tarp tradicijos ir modernumo* (*Balys Sruoga – between Tradition and Modernity*, 2007), in methodical books and scientific studies.

Justina Andriukevičiūtė – a Lithuanian philologist, obtained the degree of Bachelor of Philology in Vilnius University Kaunas Faculty. Later she completed the postgraduate study programme of Lithuanian Literature in Vilnius University and obtained the degree of Master of Philology.

Pateikta / Submitted 2018 06 01

Priimta / Accepted 2018 08 26